RÓTH ANDRÁS LAJOS*

A SZÍNES PAPÍR TÖRTÉNETÉBŐL**

Kulcsszavak: színes papír, papírfestés, történeti tapéták, könyvdíszítés

Azon lehet vitatkozni a bizonyítékok erejéig, hogy a papír kínai vagy netán indiai¹ találmány-e, de előállítási folyamatának és a felhasznált rostos nyersanyagoknak (fa(kéreg)-, nád-, gabonaszár-őrlemény, tépelt rongy vagy selyem), a fertőtlenítő/bogárirtó anyagoknak (pl. a sárgás színezetű Amúri parásfa = Huang Paj (sárga fenyő) = *Phellodendron amurense*) köszönhetően, az első kézi merítésű papírok már eleve enyhén színesek lehettek.² A felületükön utólag színezett, további feldolgozás vagy használat érdekében készült papírok lehetnek egy-színűek (színezett merített, egyszínű húzott) vagy többszínűek (kézzel festettek, nyomómin-tások, géppel festettek).

Az alkalmazott eljárások és ebből adódó megnevezésük tekintetében lehetnek márvány(ozott) papírok, mint például a (fél)drágakövek csiszolatához hasonló képet mutató suminagashi és a közismertebb tulajdonképpeni márványpapír, a különböző eszközökkel mintázott csirizes (ragasztós) papírok és dúcrol nyomott, festett nyomómintás papírok vagy az utóbbi kettő ötvöztése, továbbfejlesztése a firnisz, illetve a brokátpapírok irányába.³ Ezen papírok zömével inkább a könyvek birodalmában találkozhatunk. Varga Sándor Frigyes a könyvben és a könyvön megjelenített színek szerepének és jelentőségének elemzése során fogalmazta meg: „A tarka és a szürke színeket ki kell zárni a könyv belsejéből. De ez a kizárás nem száműzetést jelent. Hiszen megvan az autark birodalmuk: szabadon csendülhetnek, ömölhetnek el a könyv külső köntösén, művészi valóságán”.⁴ Ezt az egyfajta művészi valóságot próbáljuk megközelíteni a következőkben.

* RÓTH András Lajos (sz. 1953), történész, 1990 óta a székelyudvarhelyi Haáz Rezső Múzeum ke-retében működő Tudományos Könyvtár vezető könyvtárosa.

** Jelen tanulmány a Székelyudvarhelyen megjelent Örökségünk (főszerk. Kolumbán Zsuzsánna) V(2011), VI(2012) és VII(2013) évfolyamaiban megjelent cikksorozat átdolgozott és jegyzetekkel kiegészített változata. Lásd: https://www.academia.edu/5966261/Csirizes_festesu_papir; https://www.academia.edu/5966369/nyomomintas_papir; https://www.academia.edu/5966368/marvany_papir; https://www.academia.edu/5966371/bronzfirnisz_brokat_papir; https://www.academia.edu/5966260/Tapeta_papir; https://www.academia.edu/5966259/Metszes_festes_papir; https://www.academia.edu/5966256/Hasznalat_szines_papir (2014-04-05)

1 P. G. GOSAVI: *Paper Originated in India, not China*. Paper History Journal of the International Association of Paper Historians XV(2011). 2. sz. 21.

2 S. E. J. BELL–E. S. O. BOURGUIGNON–A. C. DENNIS–J. A. FIELDS–J. J. MCGARVEY–K. R. SEDDON: *Identification of Dyes on Ancient Chinese Paper Samples Using the Subtracted Shifted Raman Spectroscopy Method*. In: Analytical Chemistry LXXII(2000). 1. sz. 234–238.

3 A festett papírok fajtáinak sokféleségéről lásd FARKAS Csilla: *Történeti festett papírok. Rövid összefoglaló*. Papírpár LIII(2009). 5. sz. 35–37.

4 VARGA Sándor Frigyes: *A színek szerepe és jelentősége a könyvben és a könyvön*. Magyar Könyvszem-le LXIII(1939). 4. sz. 466. <http://epa.oszk.hu/00000/00021/00199/pdf/463-466.pdf> (2014-03-25)

A MÁRVÁNY(OZOTT) PAPIROK

A márványozás a legrégebbi papírfestési eljárás. Két távol-keleti eredetű változatát ismerjük: a „lebegő tinta” jelentésű *suminagashit* és az iráni, türkménisztáni népektől terjedő, de török közvetítésű, ezért a köztudatban „törökpapír” (felhős papír)-ként ismert, számtalan változatú *abrit* (perzsa) vagy *ebrut* (török).⁵

Egyedi, kézi munkával készült megismételhetetlen értékes darabok ezek. Ezek az „isteneiktől ajándékba kapott” titkos eljárások ugyanazon fizikai törvényszerűséget aknázzák ki: a folyadékok felületi feszültségét és az azt valamely mértékben megbontó – a fajsúlykülönbségre alapozó – folyamat kínálta lehetőséget.

SUMINAGASHI

Ennek készítéséhez szoba-hőmérsékletű, nyugalmi állapotban levő vízre, kalligráfiai tintára⁶/tusra/vízfestékre, valamilyen lágy szűrő és csúcsban végződő ecsetre van szükség. Osztató szerként a *Paulownia imperialis* (Császárfa/Királylányfa/Phoenixmadár-fa) folyékony gyanakivonatát használják, mely a mi körülményeink között fotóipari csepptelenítővel vagy mosogatószerrel is helyettesíthető.

Egyes források (Su Yijian 957–995) szerint a kínai eredetű eljárás kezdete a 618–907 közötti Tang dinasztia idejére tehető. Ebből a korból említenek ötárnyalatú „futóhomok”/„sodródó” mintázat (*liu sha jian*) megnevezésű papírokat.⁷ Japánban már a Heian-korszaktól, a 8. századtól alkalmazták az eljárást napernyők, legyezők, sárkányok, lámpák, nyílászárók papíriainak díszítésére. A 12. században a shinto papok elterjedt módszereként ismerik. Ebből a századból maradt fenn az idáig ismert legrégebbi, ilyen típusú festett papír.⁸ A 15. században aztán, talán a selyem útjához hasonlóan Iránban is elterjedt, majd innen került át az Anatóliai-fennsíkra.⁹ Az ecsetről óvatosan a víz felületére juttatott festék koncentrikus (akár egymás melletti) körökben elterülő, más és más színű (hagyományosan fekete, de kék és piros is lehet) festékgyűrűket, vagy festék- és tiszta vízgyűrűket képezett, melyek körvonalaait enyhe fúvással, legyező által keltett légáramlattal, vékony tüvel, pálcikával megzavarva vagy a folyadékot tartalmazó edény óvatos rázogatóásával többszörösen megtört, elnyújtott, egymás mellett elfutó, a márvány vagy féldrágakövek ereztetéhez hasonló festékfoltmintázatot nyertek. Ezt a víz felületére helyezett lágyabb szövetű (japán Washi) papír rögzítette. Ezen papírok használata kezdetben csak nemesi családok kiváltsága volt, akárcsak előállításának titka és joga (pl. a

5 Egyes szerzők a két festési eljárást keleti és nyugati jelzőkkel illetik, de ez így, valószínűleg csak ázsiai viszonylatban értelmezhető.

6 A „Tintapálcát”/sumit fenyőkorom, pézsmá és más aromás vegyületek, növényi olajok keverékéből állítják elő. Ebből kell kevés víz segítségével a sima csiszolatú teknős kiképzésű „tintakövön” (suzuri) feloldani.

7 Szara LYN: *Marbling*. In: <http://iwonder.inspirativelearning.com/water/tag/art/> (2014-03-23)

8 Antonio Vélez CELEMIN: *Marbling in Spain*. In: <http://marblinginspain.blogspot.ro/2011/07/for-ingrid-weimann-and-jim-anderson.html> (2014-03-23)

9 *Painting on water*. In: <http://zaugis.expertscolumn.com/article/painting-water> (2013. 12. 12.)

Hiroba családé egészen a 16. század végéig).¹⁰ Megismételhetetlenségük és filigrán jellegük következtében hivatalos okmányok, díszoklevelek, értékpapírok kiállításakor, de versek írására, a művészek pedig további alkotások alaplapjaként is használták. Az Edo-korszakban (1603–1868) már egész művészetté alakult az eljárás. Ma ismét reneszánszát éli.¹¹

MÁRVÁNPAPÍR/TÖRÖKPAPÍR

Az eddig legkorábban keltezhető török ebru 1539-ből való, de minőségi kivitelezése arra enged következtetni, hogy technikája már korábbról ismert volt.¹² Első európai említése „kínai papír” megnevezéssel 1608-ból való, Pierre de l’Estoile naplójában.¹³ A 16. és 17. század folyamán a velencei kereskedőknek köszönhetően, az addig titok övezte márványpapír a nagyobb német és francia városokban is közismertté vált. Tetszetőségénél fogva hamarosan keresetté vált az egész földrészen. Az angolok egészen a 19. század közepéig a németektől és a hollandoktól szerezték be, Charles Wingham Woolnough viszont az 1851-es londoni világi kiállítás idején már üzletszerűen foglalkozott a márványpapírok gyártásával. Az ő, *The Art of Marbling* (A márványozás művészete) és James Sumner: *The Mysterious Marbler; or the Mystery Unfolded* (A titokzatos márványozó vagy a leleplezett rejtély) című munkája révén vált közhasználatúvá Angliában.¹⁴ Ezen papírok általában mesterjegy nélküliek és bárhol előállíthatók voltak, származásuk megállapítása nehézkes. Esetleg néhány művész jelzett darabja, műhely, papírmalom, manufaktúra vagy gyár pár fennmaradt mintafüzete¹⁵, vagy bizonyos, területenként jelentkező jellegzetes minták segíthetnek a tájékozódásban.¹⁶

10 A márványozott papírokra vonatkozó alapos művelődés- és technikatörténeti adatokban bővelkedő munka Marie-Angé DOIZY–Stéphane IPERT: *Le papier marbré son histoire et sa fabrication*. Technorama, [Paris], 1985.

11 A suminagashi történetéről, készítési eljárásáról, irodalmáról, jelenkori alkalmazásáról jól használható a *The World of Japanese Advanced Marbling Suminagashi & Suimonga* képekben gazdag weboldala. In: <http://www5e.biglobe.ne.jp/~kuroda/suimonga-e.htm> (2014-03-24)

12 Nur Meryem SEJA: *Ebru. The Art of Patience*. In: <http://thegreenpath.wordpress.com/2008/02/22/ebru-the-art-of-patience-2/> (2014-03-23)

13 M-A DOIZY–S. IPERT: i.m. 36.

14 Richard J. WOLLFE: *Marbled Paper. Its History, Techniques, and Patterns: with Special References to the Relationship of Marbling to Bookbinding in Europe and Western World*. University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1990. 80.

15 Aschaffenburgi[?] mintakönyv. In: http://www.kb.nl/sites/default/files/79_pc_des3_73v_74r_0.jpg (2014-03-23); *Musterkarte des Buntpapierverlegers Georg Christoph Stoy*, Augsburg. In: *Buntpapier*. Albert HAEMMERLE–Olga HIRSCH: *Herkommen, Geschichte, Techniken, Beziehungen zur Kunst*. Georg D. W. Callwey, München, 1961. 24–25. Vö.: <http://www.cyclopaedia.org/bookbinders/stoy-sample.jpg>; <http://www.cyclopaedia.org/bookbinders/stoy-sample2.jpg> (2014-03-24)

16 Rövid, de részletes, készítéstechnikákra is utaló összefoglalóját nyújtja a papírtípus európai elterjedésének és fejlődésének Lovay Zsuzsanna: *Márványozott papírok az Iparművészeti Múzeum gyűjteményében*. Ars Decorativa. Az Iparművészeti Múzeum és a Hopp Ferenc Keletázsiai Művészeti Múzeum évkönyve XIV(1994). 47–56.

A törökpapír készítése már több hozzávalót igényel. A márványozó alap (régiesen „fenéklé”¹⁷) lehet szálep/kosbor (*Orchis maculata*), lenmag (*Lini semen*), útifűmaghéj (*Plantago ovata*, *Plantago isphagula*, *Psyllum*), görögszénamag (*Trigonella foenum-graecum* L.) forrázata vagy „ír moha” név alatt is ismert karragén alga (*Chondrus crispus*) nyálkás főzete. Újabban kel-lőképpen hígított karboxi-metil-cellulóz alapú (CMC vagy Metylan nevű) tapétaragasztót is használnak. A különbség a minőségben (színek élénksége, minták határozott kontúrvonala) látszódik majd meg. Szükséges még ökörepe vagy ezt kiváltó valamilyen oszlató szer, timsó, alkohol és különböző (föld)festékek. A vizes alap itt annyival „sűrűbb” (viszkózusabb) kell, hogy legyen, hogy a tintánál már jóval nehezebb, felszínére csepegtetett/szórt festékek ne süllyedhessenek le. Az eljárás titka a fennebb említett hozzávalók optimális arányának, a folyadék hőmérsékletének eltalálásában rejlik. Az akvarellfestésben is használt ökörepe azt segíti elő, hogy az egymás mellé kerülő különböző színek kontrasztosan elkülönülve keveredhessenek a víz felületén.

Azonos eszköztár és technika mellett különböző (spanyol, francia, angol stb.) „iskolák” alakultak ki. A használt színek, a kialakuló minták a mindenkor mestertől/művészről függött, ezért egyedi megnevezésük néha zavarkeltően változatos: *eres*, *törökös*, *(apró)fésűs*, *tigrisszemű*, *pávatollas*, *csokros*, *csigás*, *kagylós*, *örvényes*, *hullámos*, *kőmárványos*, *antik foltos* stb. Még napjainkban sem teljesen letisztázott.¹⁸ A festékeket állati szőrből, emberi hajból, növényi rostokból/ágakból készített ecsetekkel, csepegtetéssel, szórással, spriccolással, permetezéssel juttatták egymásután a víz felszínére. Ezt követően, különböző segédeszközökkel (egy vagy két párhuzamos sorban álló tűkből kiképzett „fésűkkel”, vékony rudacskákkal, pálcikákkal) mechanikus beavatkozással alakították ki a felületi mintát, melyet az óvatosan ráhelyezett, timsóval előkezelt papírra rögzítettek. A papír, mosás és szárítás után, féldrágakővel (agát), simítóaggyarral történő dörzsölés következtében érdekes csillogást, fényt kapott. A nagy francia enciklopédia jelzett címszavát kísérő metszetek¹⁹ nagyon szépen ábrázolják a folyamatot. A maradék festékcseppektől megtisztított folyadék újból készen állt a festék felhordására. Ismételt márványozás és maszkok alkalmazásával összetettebb művészi alkotások is születtek.

17 JASCHIK Álmos által használt kifejezés. Jaschik Álmos: *A könyvkötő mesterség*. Népszava Könyvkereskedés, Bp., 1922. 244, 253. Lásd <http://www.mek.oszk.hu/03200/03235/03235.pdf> (2014-04-13)

18 Holland és belga szakértők 1994-ben megjelent munkájukban rendszerbe foglalták a kézi festésű színes papírok kategóriáit és a nemzetközi szakirodalmat is figyelembe véve analógiák szerint csoportosították a használatos megnevezéseket. Lásd Elly COCKX-INDESTEGE... [és mások]: *Sierpapier & Marmering, een terminologie voor het beschrijven van sierpapier en marmering als boekbandversiering*. Koninklijke Bibliotheek, Haag, Brussel, 1994. A Washingtoni Egyetemi Könyvtár digitális gyűjteménye kitűnő, illusztrált, metaadatokkal ellátott összehasonlító adatbázist kínál a márványpapírtípusok angol és más megnevezését illetően. In: <http://content.lib.washington.edu/dpweb/patterns.html> (2014-03-23). Magyar vonatkozásban ajánlott: HALFER József; (ford.) SZÖLLÖSY Mihály: *A könyvkötői márványozás. Gyakorlati szakkönyv*. Szöllősy, Bp., 1886. In: <http://www.mek.oszk.hu/11700/11713/11713.pdf> (2014-03-23). Magyar megnevezéseket lásd még KENNEDY Betty és KASTALY Beatrix fordításában, könyv- és restaurátor tanfolyami jegyzetként megjelent, módszertant és praktikus tanácsokat tartalmazó kiadványban: ANNE CHEMBERS: *A papírmárványozás gyakorlat*. OSZK, Bp., 1993.

19 *Marbreur de papier*. In: http://artflx.uchicago.edu/images/encyclopedia/V22/plate_22_15_1.jpeg; http://artflx.uchicago.edu/images/encyclopedia/V22/plate_22_15_2.jpeg (2014-03-23)

Az ipari márványozó gépek megjelenésével a kézi márványozást a megtévesztésig lehetett utánozni. (A kefespicceléssel, gépileg nyert papírok *achát*-, *Gustav*- és *Viktoria márványpapír* név alatt ismertek.)²⁰ Félbőr kötésnél külső borításra és előzéklapok készítésére egyaránt használták. Igényes könyvkötéseknél a könyvek metszését is márványozták, sokszor összhangban az előzék- és a borítópapírokkal. Üzleti könyvek esetében a márványozott metszésnek azonosító szerepe is volt.²¹ Lap(ok) hiánya azonnal kimutatható volt. A márványpapír készítése a történelem során önálló művészeti ágga nőtte ki magát.

A CSIRIZES FESTÉSŰ PAPÍR

A 16–18. században főleg, de akár napjainkig is, az eléggé drága import márványpapírok kiváltására jelentek meg a csirizes festésű papírok, amelyek a csirizben (gabonaliszt vagy keményítő sűrűbb vizes főzete) feloldott festék(ek) papírra történő felhordásán, majd megszáradtán alapul. A papír rostszerkezetébe beivódott és már megszáradt festék többé már nem vagy nehezen oldódik fel vízben. Ezért válik könyvkötészetileg hasznosítható papírrá. Ezek is egyedi darabok, mintázatok, színezetük többféle, általában megismételhetetlenek, vagy csak utánozhatók. Bármely könyvkötő saját maga előállíthatta, de azért voltak ismert és elismert műhelyek is, amelyek szín- és mintavilágukban rendkívüliek, kifinomultak, elegánsak és igen keresettek voltak. Múltán váltak a márványozott papírok versenytársává. Egy igen elismert műhely terméke az ún. „Herrnhuter” név alatt ismert csirizes (ragasztós) papír, s többnyire, mint minden szakmában, ennek német szakkifejezése, a „*Kleisterpapier*” (angolul „*paste paper*”), a nemzetközi szóhasználatba is bevonult. Nikolaus Ludwig von Zinzendorf (1700–1760) által kezdeményezett és berthelsdorfi birtokán fenntartott testvéri ökumenikus vallásközösség, a „Herrnhuter Brüdergemeine” cseh-morva származású nőtagjai keze munkáját dicséri.²²

A kellő sűrűségű színezett csirizt (tapétaragasztót) határozott gyors mozdulatokkal könnyen fel lehetett hordani az enyhén előnedvesített papírra széles ecset vagy szivacs segítségével. Míg a szivaccsal felvitt szín egyöntetű felületet képezett, addig az ecset szálas nyomot hagyott. Az ecset formájának, szőrzete keménységének, sűrűségének vagy hosszának kiválasztásával, egyszeri vagy ismételt, enyhébb vagy erősebb nyomásával, jól meghatározott irányban történő, egyenes, hullámzó, köröző, vagy minden rendszert nélkülöző mozgatásával különböző nyomokat lehet hagyni a papíron. De bármilyen improvizált eszközzel (természetes szivacs, fésű, ecset, toll, spatula, pálcika, kanál, villa, rongy, spárga stb.) a még meg nem száradt,

20 A festett papírok korabeli gépi előállításával kapcsolatosan jól használható August WEICHEL: *Buntpapier-Fabrikation*. Carl Hofmann, Berlin, 1903. Utólag több (bővített) kiadása is megjelent.

21 Mark POLLEI: *Paper Marbling and Japanese Shuminagashi*. In: A. Dean LARSEN: Book Collecting Conference. November 3–4., 2005. Provo, Harold B. Lee Library, Brigham Young University, 17–26.

22 A morva testvéri közösség és a csirizes festésű papír történetéről lásd: Gisela RESCHKE: *Buntpapier vor der Industrialisierung am Beispiel der Hauptbibliothek „Die Franckeschen Stiftungen zu Halle an der Saale”* = Arbeitskreis Bild, Druck, Papier: Tagungsband. Chemnitz 1997 (szerk. Christa PIESKE) I. Waxmann Verlag, Münster; New York; München; Berlin, 1999. 58–59.; Bernd-Ingo FRIEDRICH: *Ein ganz besonderer Kleister. Herrnhuter Bunt-Papier*. In: http://www.kulturpixel.de/artikel/8_Herrnhuter_Papier_Buntpapier_Herrnhut_Buchbinderei (2014-03-24)

képlékeny csirizes felületen mintákat lehet képezni, akárcsak ujjainkkal. A ragasztós felével egymásra borított, majd széthúzott papír szimmetrikusan szálas vagy hólyagos mintázatot eredményezett. A színek foltszerű elhelyezése növelte a további lehetőségeket. Míg a keveredő csirizrétegek különböző pigmentjei adták a színeket, addig a rétegek vastagsága az árnyalatokat határozta meg. A képi hatást a papírra vagy alája tett sablonok használata, a csirizes felükön összeborított lapok közé helyezett, majd kihúzott fonal, vagy az összeborított lapok fonákjára gyakorolt vaknyomás is növelte. Sikerre vezetett a könyvkötészetben használt fémbélyegzők, görgetők és nyomóminták vagy falfestő hengerek kipróbálása is. A megszáradt csirizes papírt tovább lehetett színezeni. Ilyen technikákkal készültek a kifinomult munkájú, jellemzően kárminvörös, berlini kék, moha vagy olivazöld, ösztönös találékonyságú mintáikkal művészi rangra emelt Herrnhuter-papírok.²³ Az eljárást a könyvtest metszéseinek díszítése során is alkalmazták. Az eddigi legrégebbi, ilyen típusú festési módot egy 1430 körüli stuttgarti kártyalap („*Kiebitzpapier*”) hátán találták meg.²⁴

NYOMÓMINTÁS PAPÍROK

A csirizes festési technikában jártasok a kelmefestésből rég ismert nyomódúcokat – deszkátömbökbe ütögetett rézszerű (lemezes) nyomófákat – kezdték alkalmazni. Az ilyen típusú papírok megnevezése is erre utal: *nyomómintás* papír, *Modelldruckpapier* (ném.), *Kattunpapier* (ném., kattun, cotton = pamutszövet), *Sitzpapier* (ném., kreton, karton), *block-printed paper* (ang.), *chiyogami* (jap.), *karakami/kata-gami* (jap.) Ezen utóbbit, mint stencilező eljárást, a kimono festésénél alkalmazták előszeretettel. Távol-keleti eljárásokat átvéve, Európában is ismertté és gyakorlattá vált a kékfestő néven ismert anyagfestési módszer. Kezdetben ezek egyszerű – vonalas, pöttyös, gyakran geometriai (kis háromszögek, rombuszok, négyzetek) – mintázatú, keményfából, kiégetett agyagból vagy fémből készült negatív vagy pozitív nyomómintáinak egyszeri, *egyszínű lenyomatai* adták a mintát a fehér, esetleg a már előfestett papíron. Ugyanazon nyomó minta kissé eltolt vagy (más szögű) fordított irányú, más és más színnel történő használata során születtek az egyszerűségükben is szép, mértani mintákat felsorakoztató *kétszínű nyomatok*. A következő lépés a bonyolultabb minták és a *többszínűnyomat* felé mutatott. Ez mintaelemenként vagy színenként más és más nyomómintát (dúcot) jelentett. Ehhez nagyban hozzájárult a különböző szerves alapú festékek (anilin, fenol, antracén) megjelenése is. A gazdag mintakincs alakulását támogatta a barokk stílus és ízlésvilág.

A könyvkötészeti célra használt színes papírok egy részét a könyvkötők is el tudták készíteni, a bonyolultabbakat vásárolták ők is. Martin Engelbrecht (1684–1756) augsburgi metsző illusztrációja²⁵ híven ábrázolja a színes papírok sokféleségét. A kézi nyomódúcok mellett a 19. században megjelent a gépi festés, melynek további lendületet a hengernyomás, a rotációs nyomdagépek elterjedése adott.

23 Szép Herrnhuter-típusú papírok tekinthetők meg a Morva Archívum honlapján: <http://www.moravianchurcharchives.org/moravianpaper.php> (2014-03-24)

24 *The Painted Stuttgart Cards, c.1430* : <http://www.wopc.co.uk/germany/stuttgart.html> (2014-03-25)

25 *Une dominotiere*: <https://www.pinterest.com/pin/398568635744274031/> (2014-04-08)

A század első harmadában megjelentek a szivárványos átmenetet utánzó „írisz” vagy irizáló papírok, amelyek a tapétagyártásba is új divatot hoztak.²⁶ A használt dúcok, majd a későbbi nyomóminták, lemezek metszői, vésnőkei, illetve rajzolói egyre inkább a művészek közül kerültek ki. Így történhetett meg, hogy míg kezdetben a borító, a színes előzékpapír és a könyv tartalma között semmi összefüggés sem volt, addig ebben a században és a továbbiakban ez megváltozott, és igencsak szoros kapcsolatot tudunk felfedezni a legtöbb kiadvány esetében.

A BRONZFIRNISZ ÉS A BROKÁTPAPÍR

A színes papírok külön válfaját képezik az úgynevezett fémek vagy *metalizált papírok*. Az már régtől köztudott volt (pl. a bútorfestésből), hogy ha a festékbe bronzport kevernek, vagy ha felületre aranyfüstöt ragasztanak, akkor az ragyogóbb lesz. Sikeres német kísérletnek bizonyult a 17. század vége felé a bronzfirnisz papírnak [*Bronzefirnispapier* (ném.), *papiers à vernis doré* (fr.)] kidolgozása egy összetett eljárás eredményeként. A firnisz a lenolaj finomított változata, lenolajkence. Ezzel nyomtattak mintákat a létező nyomódúcokkal az egyszínűre festett (lakk) papírra, melyre finom ezüst-, arany-, de főleg bronzport hintettek, és hagyták, hogy megkőssön, majd a fölösleget eltávolították. Másik járható út a firnisz – esetleg más, a csillogást felerősítő hordozófesték – és bronzpor elegyítéséből nyert festékkel történő közvetlen nyomtatás. A firniszpapírok egyik ismertető jele a kimutatható porózus, szemcsés szerkezetű felület. A barokk és a rokokó sajátos mintavilága és jellegzetes, volutákba torkolló vonalvezetése (egymásba fonódó indák, akantuszlevelek, madarak, kisebb állatok) jelentkezik ezen papírokon. A nyomómintás papírokhoz hasonlóan, hol a minta emelkedett ki aranyosan, hol a háttér. A bronzfirnisz papírok egyik híres német mestere Jakob Enderlin (1680–1695) volt.²⁷

A síkfelületű bronzfirnisz papíroktól a *brokát* papírokat bőven aranyozott, többnyire rézlemezről dombornyomott és gyakran tamponált színfoltos (okkervörös, lila, türkiz, kék) felületük különbözteti meg. Leghíresebb előállító helyükről elnevezve, a 18. századtól kezdve *ausburgi papír*ként, illetve holland közvetítés²⁸ eredményeként *holland aranyozott papír* (dutch gilt papier) néven is ismertek. A papírtípust exportálták Hollandiába, Franciaországba, Angliába. Az észak-itáliai Bassanóban a Remondini cég is sikeresen állította elő. A kezdetben csomagolópapírnak, kivágós („dekupázs”) papírnak szánt termék hamarosan luxusigényeket elégített ki. Néha még fejedelmi ajándék tárgyát is képezte.²⁹ A *brokát* elnevezést a

26 1829-ben Michael Spaul és Joseph Rhederer Bécsből további két évre hosszabbítják meg az írisztapéta-gyártásra vonatkozó szabadalmukat. In: Amts-Blatt (1829. 08. 27.) 103. 660. [Laibacher Zeitung (1829. 08. 27.) 69. sz. melléklete.] Lásd <http://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=lbz&datum=18290827&seite=6&zoom=33> (2014-04-14)

27 Az iparág elterjedéséről, annak jogi vetületéről magyarul szintén Lovay Zsuzsannánál olvashatunk. LOVAY Zsuzsanna: *Jelzett XVIII. századi dél-német brokát- és bronzfirniszpapírok az Iparművészeti Múzeum gyűjteményében*. Ars Decorativa. Az Iparművészeti Múzeum és a Hopp Ferenc Keletázsiai Művészeti Múzeum évkönyve XII(1992). 107–123.

28 Anne CHEMBERS: *i. m.* 5.

29 XI. KELEMEN pápa 1719-ben pl. nyugati manufaktúrákból származó, különböző kivitelezésű, madarakat ábrázoló aranyozott [brokát]papírokat küld a kínai császárnak misszionáriusok közvetítésével. Ezek gyakran szolgáltak viszont mintaként brokátselymek szövéséhez, polikróm laktár-

11–14. század során Keletről behozott és utánozni próbált díszes szőtt kelmék után kapta. Mintavilágukat a barokk, a rokokó és a manierizmus tobzódóvá tette néha frízszerűen, hétköznapi élet-, szüreti, szerelmi meg vadászjelenetekkel, rendkívüli buja, finom rajzolatú gyümölcs- és virágmotívumokkal stb. De ismerünk Bibliából ihletődött, szenteket megjelenítő darabokat is.³⁰ Ezeket sablonokkal színezték is, vagy már eleve a többszínű „patronírozott” papírokat használták. Előszeretettel alkalmazták az aranyfüstöt, majd később az ón- és rézfóliákat. Előállításukhoz aprólékosan kimunkált metszett (kb. 36×40 cm nagyságú) réz nyomódúcokat használtak, melyeken a metszők általában³¹ feltüntették az azonosításukhoz és hírnevük terjesztéséhez szükséges adatokat (helység, név, dúc sorszám). A legismertebbek közül egy pár: Johann Wilhelm Meyer, Joseph Christoph Stoy, Georg és Johann Reimund, Johann Carl Munk (mindannyian Augsburgból), Johann Kochel (Fürth), Isaac van Doorn (Utrecht).³² Legszébb példányai a brokátpapíroknak nagyobb gyűjteményekben előforduló mintalapokon, illetve könyvtárainkban az értékesebb könyvkötéseken maradtak fenn. De az írtakkal ellentétben szamizdatok, pamfletek (gúnyiratok) számlakönyvek, disszertációk, alkalmi (esküvői) kiadványok borítójaként terjedt inkább saját korában.

A KÖNYVMETSZÉSEK SZÍNEZÉSE ÉS DÍSZÍTÉSE

A bekötendő könyv testét képező ívfüzeteket egyenletesen körbe vágva jön létre a „metszés”. Ezt, a ma általában egyszerűen fehéren hagyott felületet régebben a könyvkötők megrendelői igényre vagy saját indíttatásukból egy vagy több színnel, különböző technikákkal festették. A legegyszerűbben egyszínűre (pirosra, kékre, zöldre, okkersárgára) mindhárom (fej-, láb-, homlok-) metszés felületét szivaccsal, vattával vagy ecsettel. De az sem ritka, hogy csak a fej-metszését színezték. Utána viaszos flanelruhával kifényezték.

Gyakran éltek a már ismertetett papírfestési eljárások valamelyikével. A könyvkötők sajátos megnevezésekkel illették a különböző metszésfestési eljárásokat.³³ Így beszéltek „felhő-metszésről”, amikor a metszésfelületet a festékebe mártott szivaccsal foltosan tamponálták, majd száradás után a még enyhén nedves festékes szivacsot végighúzták a felületen, így érve el a felhőhatást. A „permetezett” metszés esetén az általában barna, vörös, kék vagy sárga fes-

gyakhoz. A kölcsönhatás nyilvánvaló. Lásd Michèle Pirazzoli-t' SERSTEVENS: *Notes on European Decorative Arts at the Chinese Court During the Kangxi Reign: Importations, Copies and Adaptations. = The Third Academic Symposium Organized by the Palace Museums Across the Trait – Sino-Western Cultural Exchange in the Seventeenth and Eighteenth Centuries (1662–1722)*. 83–86. – <http://www.npm.gov.tw/exh100/academic/download/1/paper/Paper04.pdf> (2014-03-15)

30 *Gold Brokatpapier, End of XVIII Century*: <http://www.giuseppesolmi.it/eng/decorated-papers/c-117/#prettyPhoto> (2014-04-08)

31 A szignók nem föltétlenül a színes papírokat előállító metszőket jelzik. Jelenthetik a minőségért felelősséget vállaló kiadó nevét is. Lásd Gizella RESCHKE: i.m. p. 61.

32 Részletes listát lásd Albert HAEMMERLE–Olga HIRSCH: *Buntpapier. Herkommen, Geschichte, Techniken, Beziehungen zur Kunst*. 2. Kiad. Callwey, München, 1977. 130. Vö.: *Hersteller, Verleger und Händler von Brokatpapieren* In: <http://www.buntpapier.org/brokatpapierverleger-a-z.html> (2014-04-14)

33 A metszések kiképzéséről érdeklődő bőven olvashat: JASCHIK Álmos: i.m. 64–70.

téket fúvócsővel permetezték a metszésre. A keletkező pontok nagysága a festék hígságától és fúvás erősségétől függött. Lehetett több színt is alkalmazni. De ismert a beszédes nevű „kefe-permetezés” és a „szításpermetezés” is. Ez utóbbi „fröccsentett” metszés név alatt is előfordul. A festékes kefének dróthálón történő húzogatásával nyert többnyire egyöntetűbb, finomszemcsés, spriccolt mintáját értékelték. A „viasz-metszés” esetén a felületre előzetesen viaszt csepegtettek, majd festették. Száradás után a megdermedt viaszcspepeket lekefélték. Alattuk fehérre maradt a papír. De készítettek elegáns színes metszéseket enyhén nedves homok, korpá vagy fűrészpor segítségével is, melyet a metszésre szórtak, majd ezután festették valamelyik, már ismerős eljárással. Ez a márványozáshoz hasonló, de egyszerűbb, erezett, foltos felületet képezett. A „magos”/„szemes” metszés neve árulkodik az alkalmazott módszerről: a felületre elhelyezett magokra kellett fújni a színt. A „hamumetszés” ugyancsak a felhasznált anyagra utal. A „keményítő” metszéseknél az előzőképpapíroknál már ismertetett csirizes festéssel színezték (simán, pöttyözve, karcolva).

Ugyanazzal a módszerrel, mellyel az előzők-, vagy a borítópapírokat márványozták, a présbe szorított könyvek metszését is lehetett márványozni, akár több kötetet is egyszerre. Száradás után timsós vízzel rögzítették a festéket. A fentebbi módon színezett metszeteket tovább díszíthették *aranypréseléssel*. Ugyanazokkal a bélyegzőkkel, melyekkel a bőr kötéstáblákat díszítette a könyvkötő, a színes metszésen is végezhetett vaknyomást vagy aranyfüst alapút, átmenetet képezve a művészi igényű poncolt, cizellált metszészíntéshez.

A présbe szorított könyvtest metszésén árszerű (kerek, négyszögű, rombusz alakú), tompa hegyű *pontozó/gyöngyöző szerszámokkal* vagy különlegesen kiképzett fejű (pl. virágszirom, csillag), a könyvkötészetben használatos kisebb „*bélyegzők*”-kel az előrajzolt/karcolt felületre apró kis sorozatos ütésekkel mérve alakítják ki a mélyített mintát.

Ha a metszést bőlusszal vagy felhígított és ülepített tojásfehérjével történő alapozás után aranyfüsttel vonták be (aranyozták), akkor kapták az „*aranymetszést*”. Ezt enyhén viaszozott papíron keresztül achátkővel dörzsölve kifényesítették. Ezt is gyönyörűen lehetett cizellálni. Sőt az aranyozást, cizellálást, festést egyszerre és egymás mellett is lehetett használni. Az alapszínezett metszések csak bizonyos részeinek aranyozása, az aranyozáson belüli minták kikaparása és újraszínezése növelte a kötés szépségét. Ezek az ún. díszmetszések.

Angolszász vidéken a 19. században terjedt el és ma is használatos a „*rejtett festésű*” metszés [Unter-Gold-Schnittmalerei (ném.); fore-edge painting (ang.)] gyakorlata. Ezt, a könyvtest valamelyik irányba történő erőteljesebb kihajlítása után, a lapok egymáson való eltolódása következtében formálódó, 1–2 milliméteres sávok alkotta felületen hozzák létre (akár maguk a tulajdonosok). A könyv becsukása után a (munka tartalmára utaló, vagy attól független) illusztráció eltűnik.³⁴

A TAPÉTA

Többen emlékszünk még a konyhai főzőkályha (sparhelt) mögötti, alig pár színnel nyomtatott, ívnagyságú dekorációs falvédő papírok („*salubra tapéta*”) tipikusan romános geometriai

34 Lásd Carl J. WEBER: *A Thousand and One Fore-Edge Paintings with Notes on the Artist, Bookbinders, Publishers...* Colby College Press, Waterville, 1949.

mintáira. Ma már kimentek a divatból. Papírásító üzleteinkben helyüket a számtalan fajtájú és változatos színű és minőségű (disz)csomagoló papírok vették át. A tapéták viszont, amelyek végül is a dekorációs papírok végtelenített formái³⁵, egy kis 19. századi megtorpanás mellett is örök életűnek bizonyultak. Ez bizonyára azzal is magyarázható, hogy a százazres nagyságrendű mintáknak/illusztrációknak köszönhetően, bárki saját egyéniségéhez szabhatta a választandó tapétát, és a gyors csere lehetősége is fennállt a megunt esetében.

Arra nézve nincs biztos adatunk, hogy hol és mikortól kezdték alkalmazni a színes és nyommintás tapétapapírokat [wallpaper (angol), papier peint (francia), Papiertapete (német), carta da parati (olasz)] falak burkolására. Valószínűleg ott, ahol léteztek már korábban is papírfestő műhelyek – magától értetődően tehát Keleten – és akkor, amikor ezek versenyképesekké váltak az egyéb (bőrök, szőtt flandriai képes, itáliai selyem- és bársonykárpitok, keleti csomómintás szőnyegek, gyapjú, damaszt és olasz bársony falvédők, gobelinek, viaszosvásznak) „házőltözetekkel” szemben. A falak burkolását már a kezdetektől fogva a hőérzet javítása és az esztétikai élmény szükségének felismerése vezérelte. Alsó-Ausztriában 1425-ből, Közép-Rajna vidékén 1469-ből, Angliában 1509-ből vannak korai adataink a tapétaszerű falburkolatról. Az utóbbi esetben régebbi dokumentumok hátoldalára nyomtattak mintákat.³⁶

Franciaországban a deszkák erezetét utánzó, úgynevezett *fladerpapírt* használták kezdetben.

A Távol-Keletről is érkeztek Európába „*karakami*”/„*kata-gami*” típusú dúc-, illetve szítanyomásos, stencilezett papírok. Ezek hatására indulhatott el a kézi tapétakészítés Európában. Jerome Lanyer (1571[?]-1659) hugenotta menekültként, I. Károly uralkodó utasítására 1634 körül kísérelt meg először gyapjuszőszből tapétát előállítani. Ez volt a bársonyos tapintású velúrtapéta őse, a szabadalmaztatott „*londriniana*”, mellyel az olasz eredetű brokátokat szerették volna helyettesíteni.³⁷ Ilyen irányban („*papiers tontisse ou veloutés*”) kísérletezett a francia *Jean-Baptiste Réveillon* (1725–1811) is a 18. század utolsó harmadában.³⁸

A kezdeti papírgyártási paraméterek függvényében, a merített papírvék vetemedésmentes összeragasztását is meg kellett oldani. Az első kísérletek ilyen irányban *Jean Zuber* (1773–1852) nevéhez kötődnek³⁹, aki 1790-ben Franciaországban (Rixheim) próbált nyomtatni egymás után ragasztott papírokra. Ezután következett a megfelelő hosszúságú papírcsíkok alapozó festése s majd (az ismétlődő) minták felvitele, mely feltételezte a pontosan illeszkedő

35 Ingraban D. SIMON: *Bunt und glänzend. Teil 1. Digitale Fassung 2013. Alte Buntpapiere aus dem 18. Jahrhundert und der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts. Privatsammlung Konrad*. 2. bőv. kiad. Dreieich Museum, Berlin, 1999. 30. A szerző itt állapítja meg, hogy elég nehéz határvonalat húzni a színes- és a tapétapapírok között. Nem elég csak a minták méretei után tájékozódni.

36 *Istoria tapetului*. In: <http://www.hotnews.ro/stiri-arhiva-1162506-istoria-tapetului.htm> (2014-03-24)

37 John TALLIS: *Tallis's History and description of the Crystal Palace and the Exhibition of the World's Industry in 1851*; V. 203–209. In: <http://www.ebooksread.com/authors-eng/john-tallis/tallis-history-and-description-of-the-crystal-palace-and-the-exhibition-of-th-lla/page-2-tallis-history-and-description-of-the-crystal-palace-and-the-exhibition-of-th-lla.shtml> (2014-04-13)

38 *Papiers peints de la fin du XVIIIe siècle, Manufacture Réveillon*. In: <http://www.lesartsdecoratifs.fr/fr/09doc/06bases/presentations/reveillon.html> (2014-04-13)

39 *The Grove Encyclopedia of Decorative Arts. II. Labhardt to Zwischengoldglas*. (szerk. Gordon Campbell) Oxford University Press, New York, 2006. 574.

nyomódúcok megtervezését és kifaragását, melyekre különösen a többszínnyomású tapétáknál volt szükség. A művelethez hozzátartozott a tervezett színek pontos arányú kikeverése az egymás mellé kerülő csíkok azonos színhatásának érdekében. A gyártók kezdetben törekedtek az addig is használatban levő burkolóanyagok színvilágát, mintakincsét utánozni.

A valamikori kárpitok, gobelinek kartonra készített tervrajzai és a későbbi papírtapéták motívumvilága közt biztos találunk némi összefüggést. Ez később, a kialakulóban lévő polgári társadalomnak az arisztokráciát utánozni kívánó kényszerével is magyarázható. A minták lehettek akár antik eredetűek is. Később vallásos (bibliai) tartalommal telítődtek, majd a reneszánsz korának továbbélő, meghatározó motívum- és mintakincse csak tovább-bővült és kiegészült az egymásután következő stílusirányzatokéval. A 17. századi európai kultúrára jelentős hatást gyakorolt az Indiából, Kínából származó festett kelmék motívum- és színvilága is.

A papírgyártás 19. századi gépesítésének köszönhetően a tapétagyártás is elérkezett a tömegtermelés korszakába. *Nicolas-Louis Robert* (1761–1828) gépészmérnök⁴⁰ 1799-ben próbálta szabadalmaztatni a már 12–15 m hosszúságú csíkokat készítő szalagpapírgyártó gépét, amely további tökéletesítések után, az 1801-ben szabadalmaztatott *Fourdrinier* gép néven válik közismertté, de már Angliában. Ennek másik előzménye a kelmefestésnél már korábban használt gépek némileg módosított átvétele volt, kézenfekvő megoldásként. Kezdetben a meglévő, majd az új tervezésű nyomóminták alkalmazásával, majd valamivel később a metszett és maratott nyomóhengerek segítségével. A 19. század végére pl. a *Louis Isidore Leroy* (1816–1899) vezette francia tapétagyártó cég már 26 színnel volt képes nyomtatni cilinderes gépein.⁴¹ A különböző országok manufaktúráiból kinövő kisebb nagyobb gyárak igyekeztek megfelelni a minél szétágazóbb és különbözőbb minőségi követelményeknek, a hazai és külföldi megrendeléseknek és reklámjaikban (számlacédulák, képes levelezőlapok, mintafüzetek, sajtóreklám, plakát) is hangot adtak ennek. A cégek többsége katalógusokat bocsájtott a vásárlók rendelkezésére, amelyekben hirdették az éppen forgalomban lévő korabeli divatirányzathoz illeszkedő tapétaikat. (Az említett *Leroy* cég 1849–1981 közötti, mintegy 51 katalógusának kínálata tekinthető meg digitálisan a Musée Les Arts Décoratifs-nak köszönhetően a világhálón). Ettől kezdve az elszabadult alkotói kedvnek a sorban megjelenő új festékek, az új papírnemek, a kísérletezésre készített műanyagok s a korábbi tapétagyártási technikák tökéletesítése adott további lendületet. Érdekes módon a tapétahasználati szokások, a kedvelt vagy éppen divatos mintakincsek néha helyről helyre vándoroltak a kontinensen Franciaország, Svájc, Németország, meg Anglia között, hol az egyik, hol a másik gyártási központ, manufaktúra/gyár hírnevét öregbítve.

A 18. században az egész nyugati világban hamarosan a francia tapéták váltak áhított divatárúkká. Nem is csoda, hiszen a 18. század végén csak Párizsban több száz munkást foglalkoztató, több tucat tapétakészítő manufaktúra létezett. Köztük a híres *Réveillon, Arthur & Robert, Cogneux* –[*Langlois*], *Dinan et Jourdan, Dumarchais, Dutoit, Jacquemart et Bénard, Millet, Paulot, Pauquet, Petit, Simon* és mások. De közismert manufaktúrák ebből az időből *Letourmy* (Orléans-ból); *J. Zuber et Cie* és társultjaik (Rixheimből), valamint *Vielle-Favarger* (Rouenből).

40 *The Advent of the Paper Machine*. In: http://www.ipst.gatech.edu/amp/collection/museum_machine.htm (2014-04-13)

41 http://commons.wikimedia.org/wiki/File:La_machine_aux_26_couleurs_de_Saint-Fargeau-Ponthierry_vue_de_trois-quarts.jpg (2014-04-13)

18. századi angol tapétakészítők: *John Seagod, John Hall, Robert Stark, Crompton and Spinnage, Joseph and Thomas Cox* és föltétlenül meg kell említenünk a 19. században élő, a kor művésztére és ízlésére nagy hatást gyakorló *William Morris* (1834–1896) mindenkéül felismerhető gyönyörű tapétáit. Amerikában kezdetben az angolok kereskedtek tapétákkal. 1712–1836 között vámilletékkel is sújtották az amerikaiakat emiatt.⁴²

A sorozatos kísérletezés, a tökéletesedő technika és az állandóan változó ízlésvilág teremtette meg a tapétaféleségek számtalan változatát: aranyozott tapéták (*estampé*), *ripsz-tapéták* (alapozott, szatinirozott és gőzölt nyomtatott tapéták), bársonyos/gyapjas tapéták (*frappé, Veloutirtapete*), *gobelin papírostapéták* (XIV. Lajos korabeli gobelin-szövettapéta utánzata), tematikus panorámatapéták, *bőrtapéták* (reponsé, a 17. sz-i bőrtapéta imitációja), *fataapéták, fayence-tapéták, írisztapéták* (színjátszó), *olajnyomású tapéták*, a mai széles – helyiségekre szabott – kínálatról nem is beszélve. Egységesedett méretük. Kiegészítőként jelentek meg a tölgy-, akantusz-, gesztenyelevél és egyéb mintázatú szegélytapéták, melyek egyszerűségükkel fogva többféle (akár) mintás tapéta lezárására voltak alkalmasak. Manapság nem ritkák a nosztalgizáló antik vagy egyéb korok stílusainak (rokokkó, klasszicista, biedermeier, szecesszió, Bauhaus, jugendstil stb.) felelevenítése sem. Ez az egyre inkább fellendülő palota, kastély és polgári lakás restaurálásnak is köszönhető.

A világhálón jártasok számtalan jelenkori, nemzetközi híró alkotókkal, gyártókkal, cégekkel ismerkedhetnek meg. Olyanokkal, mint a modern festékeket, az új színeket, valamint a régi hagyományokat ötvöző *Farrow & Ball*; a közterületeken is jelenlévő *Koziel* (Christophe Koziel); a nemzetközi kiterjedésű *Élitis*; az O&L, Nina Campbell, Liberty Furnishings et Lorca márkanevek alatt forgalmazó *Osborne & Little*; az Islingtonban 1860-ban letelepedett és kezdetben francia tapéták importőreként ismert britt *Sanderson*, amelyik a világ legnagyobb, a reneszánszig visszanyúló tapéta és nyomódúc gyűjteményével rendelkezik. Az 1861-ben alapított, de a 19–20. század fordulójáról közismert, szintén angol, máig fennálló *William Morris*; az 1773-as alapítású *Little Green*, amely 18–19. századból londoni majorsági házakban (palotákban), apátságokban, de középületekben is fennmaradt tapétamintákat hoz újra forgalomba; a tapétáit különböző helyiség/szobatípusokra (lépcsőház, folyosó, előcsarnok, konyha, fogadó-, nappali, gyerek-, könyvtár-, ebédlő-, háló- és akár fürdőszoba) tervező *Harlequin*; a klasszikus és jelenkori mintákban egyaránt jeleskedő, a világ minden táján ismert, teljes lakberendezési formatervezést kínáló *Jane Churchill*; az antik mintákból ihletődő, de korszerű anyagokkal és technikával dolgozó *Zofanny* és sokan mások (*Pierre Frey, Arte Décoration intérieure, Casamance, Rasch, Cole & Son, Casadeco, Texam, Grandeco (belga), Tiffanie Zambaiti, AS Création*). A közép-kelet-európai, keleti, vagy amerikai, kimaradt cégekről nem is beszélve. Régi nyugati kúriák, udvarházak bontása, restaurálása során gyakran bukkannak fel antik tapétarészletek.⁴³ Éppúgy a 20. század 60–80-as éveiből pl. a volt NDK egykori lakanyáin, munkástelepein. A régi tapéták problémakörét (feltárás, töredékek azonosítása, resta-

42 *History of Wallpaper*. In: <http://www.historicnewengland.org/collections-archives-exhibitions/online-exhibitions/wallpaper/history/index.htm> (2014-04-13)

43 <http://adelphipaperhangings.wordpress.com/2011/07/26/new-pattern-%E2%80%93-norton-conyers-diamond-jane-cyre-was-hyre/> (2014-03-24)

urálás, helybeni visszaállítás, reprodukció stb.) több cikkben tárgyalja egy amerikai restaurálási szaklap.⁴⁴

Egyébként a <http://www.historicwallpapering.net> weboldalon, a történeti tapéták forrásainak tárgyalásánál számtalan utalást kaphat az érdeklődő azon vállalkozásokra, melyek korabeli, eredeti dokumentumokból ihletődve ajánlanak mintákat, megoldásokat és kivitelezéseket, reprodukciókat, akár az 1690-es évektől. Ugyanez az oldal teremt kapcsolatot más, a történeti tapétapapírokkal kapcsolatos oldalakkal (konzultánsok, elemzők, konzervátorok, restaurátorok, bibliográfiák, gyűjtemények stb.) a világ legkülönbözőbb tájairól. A <http://www.fabricsandpapers.com> pedig a tapétatípusok és variációik, a gyártók, üzletek tömkelegében segít eligazodni. Érdemes böngészni őket. A mi szempontunkból azért is, mert rengeteg történeti visszaútalásra találunk.

ON THE HISTORY OF COLORED PAPERS

Keywords: *colored paper, paper coloring, wallpapers, decorating books*

The author provides insight into a rarely discussed topic, namely into the history of colored or painted paper, by detailing both the processing methods and possible usage of these. Both (simple and sophisticated) manual and (industrial) manufacturing methods of such papers are presented from a historical point of view. Based on a collection of bibliography items, the article describes oriental processes that also have influenced the development of the usage and manufacturing of colored papers in other parts of the world. Thus, describes techniques such as the ink- and water-based ancient Asian manufacturing method of the “suminagashi”, as well as the well-known complex production process of the “ebru” (also called marbled paper) that reached us through Turkish merchants. Besides of these expensive imported papers, the article also addresses the paste paper that was invented in order to substitute the a fore-mentioned expensive ones and which is realizable by anyone by using glue and water dissolvable dyes. The most beautiful colored paper of this type is called “Herrnhuter Kleisterpapier” that originates from Germany and it can be used as the base for the so-called “bronzfirnis” and “brocade” papers of rare beauty which have German and Dutch origins. Over time those colored papers became wide-spread that were printed with a wide range of patterns and colors, gradually evolving into wallpapers that still have a key role in nowadays home decoration. The article also excels in the abundance of references to web-sites that address the topic.

44 *Journal of the American Institute for Conservation*. XX(1981) 2. sz.: <http://cool.conservation-us.org/jaic/tocvol.html#81> (2014-03-24)

DIN ISTORIA HÂRTIILOR COLORATE

Cuvinte-cheie: *hârtie colorată, pictarea hârtiei, tapete, decorarea cărților*

Autorul trece în revistă o temă mai rar abordată – istoria hârtiilor colorate sau pictate privind atât procedeele de realizare ale acestora, cât și folosirea lor. Istoric sunt prezentate atât modalitățile manuale (mai simple sau mai sofisticate), cât și cele manufacturiere sau industriale de confecționare ale hârtiilor colorate. Articolul prezintă pe baza unei bibliografii vaste procedeele orientale care au influențat și în alte părți ale lumii elaborarea hârtiilor colorate. Astfel descrie procedeul asiatic foarte vechi al „suminagashi”-lui realizat cu ajutorul apei și al cernelii, precum și despre prea cunoscutul procedeu mai complex al „ebru”-lui (hârtiei marmorate) care ajunge la noi prin intermediul negustorilor turci. Alături de aceste hârtii de import scumpe, dar și din dorința substituirii acestora a fost inventată așa numita „Kleisterpapier” realizabilă de oricine prin folosirea cleiului și a coloranților ce se dizolvă în apă. Cele mai frumoase hârtii de acest gen (Herrnhuter) provin din Germania. Acestea din urmă sunt utilizate ca bază la elaborarea hârtiilor bronzfirnis și brocat de o frumusețe rară, tot de origine germană, olandeză. Hârtiile colorate cele mai răspândite deveneau însă hârtiile imprimate cu o gamă largă de modele și culori, care evoluau treptat spre tapetele ce au un rol determinant și în zilele noastre. Articolul se remarcă și prin abundența de referiri la site-uri ce abordează tematica discutată.

KÉPJEGYZÉK / LIST OF ILLUSTRATIONS / LISTA ILUSTRĂȚIILOR

Példák 18–19. századi papírfestési eljárásokra / Exemple pentru procedee de vopsire a hârtiei din sec. 18-19 / Examples of paper painting procedures from centuries 18 and 19

1. Kőmárványhoz hasonlító klasszikus márványpapír / Hârtie marmorată clasică, aidoma marmurii naturale / Classical marbled paper
2. Egyszínű húzott, tamponált csirizes festésű papír / Hârtie vopsită cu clei (Kleisterpapier) prin tamponare / Unicolored pulled and daubed paste paper
3. Herrnhuter jellegű csirizes festésű papír / Kleisterpapier tip Herrnhuter / Herrnhuter type paste paper
4. Negatív mintázatú brokátpapír (az alap aranyozott) / Hârtie brocată cu ornamente negative pe bază aurie / Negative ornamented gold based brocade („Dutch Gilt”) paper
5. Sablonnal, több színnel utánfestett brokátpapír / Hârtie brocată postcolorată cu mai multe culori prin șablonare / Brocade paper post-stenciled with templates
6. Három színnel festett nyomómintás papír / Hârtie colorată cu trei culori prin tipărire / Tricolored block printed paper
7. Nyomómintás papír irizált alapon / Hârtie colorată prin tipărire pe bază irizantă / Gradient based block printed paper
8. Csirizes metszésfestés / Tranșă (șnit) netedă colorată cu ajutorul cleiului / Paste painted fore-edge
9. Színezett és poncolt metszés / Tranșă netedă colorată și gofrată / Colored and punched fore-edge
10. Két színnel ecsettel tamponált metszés / Tranșă netedă colorată prin tamponarea cu două culori / Two-colored paintbrush daubed fore-edge

KÉPMELLÉKLET

RÓTH ANDRÁS LAJOS

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10